

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

У статті обґрунтовано та розроблено методику діагностики рівнів сформованості професійної адаптивності майбутніх економістів, де адаптивність як психологічна властивість характеризується такими ознаками, як: самооцінка Я-образу, емоційна стійкість, рівень саморегуляції нервово-психічного напруження й активність особистості. Також обґрунтовано, що динаміка процесу професійної адаптації майбутніх економістів у процесі підготовки у вищих навчальних закладах ініціюється суперечністю між вимогами, які висуваються до студентів, і їх неадекватними парціальними й інтегральними особистісними можливостями.

Ключові слова: Я-образ, професійна адаптивність, діагностика.

У вітчизняній науці проблема формування професійної адаптивності як динамічної якості особистості (з позицій постнекласичної методології) ще недостатньо глибоко та повно висвітлена. Водночас проблема є однією з найважливіших за масштабністю та важливістю в педагогічній, психологічній та економічній діяльності, адже в умовах, коли демократія, загальний рух до гуманізму та свободи набули глобального розвитку, відбулося зрушення і у розвитку технологій впливу на свідомість. Недостатнім і слабким, на наш погляд, є пошук практичних методик формування професійної адаптивності в майбутніх економістів.

Успішність навчання пов'язана зі здатністю до саморозвитку (Б.Г. Афанасьєв, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та ін.) на підставі усвідомлення Я-образу (І.С. Кон, В.В. Столін та ін.), адекватного умовам діяльності як оцінного критерію її результатів (С.П. Безносів, В.П. Трусов та ін.).

Натомість на сьогодні в Україні немає досліджень з питань методики формування професійної адаптивності в майбутніх економістів у процесі підготовки у вищих навчальних закладах. Бракує науково обґрунтованої та виваженої структури сформованості професійної адаптивності майбутніх економістів. Актуальність, недостатня наукова та методична розробка означених питань і нагальна проблема в теорії і методиці професійної економічної освіти зумовили необхідність обґрунтування та розробки методики діагностики рівнів сформованості професійної адаптивності майбутнього економіста.

Мета статті – обґрунтувати та розробити методику діагностики рівнів сформованості професійної адаптивності майбутніх економістів.

Адаптаційний досвід студентів має особливе значення, тому що він володіє унікальною здатністю мінімізувати найважливіший чинник формування адаптованості – час. Реальним проявом цього досвіду є: з одного боку, затрачений час, а з іншого – значне підвищення продуктивності навчально-пізнавальної діяльності. У зв'язку з цим особливе місце займає адаптаційна підготовка студентів у стінах навчального закладу. Як би не хотів пройти свій адаптаційний шлях студент і як би не допомагав йому викладач – без складностей не обійтись. Який би адаптаційно-комунікативний досвід не був прищеплений студентам, однаково

школа, школярі, учителі, адміністрація й саме життя будуть увесь час ставити перед ними нові проблеми, які вони повинні будуть вирішувати, *тому що вийти за межі впливу феномену не дано нікому й за жодних умов.*

Порівняння між собою етапів формування адаптивності студентів дало нам змогу виокремити три ланки практичного навчання: “невміння” → “уміння” → “навичка”. Це найважливіший ланцюг етапів навчання, тому що має особливу адаптаційно-професійну значущість. Вона типова як для вищої (1-й → 5-й курс), так і для середньої (1-й → 11-й клас) школи. Якщо брати ширше, то перехід від школяра до молодого фахівця являє собою адаптований рух від невміння до професійних навичок.

Процеси всередині тріади в педагогічній системі “ВНЗ – викладач – студенти” тісно взаємозалежні. Викладач у навчальному закладі здобуває певний рівень професійної адаптації й, як у ланцюговій ядерній реакції, це сприяє формуванню адекватної адаптивності студентів та їхній навчальній успішності.

Адаптивність як психологічна властивість характеризується такими ознаками, як: самооцінка Я-образу, емоційна стійкість, рівень саморегуляції нервово-психічного напруження й активність особистості. У процесі навчання у вищому навчальному закладі ця сукупність зазнає значних змін у бік підвищення активності, ініціативності, саморегуляції й відповідальності особистості студентів.

У контексті формування адаптивності студенти молодших курсів відчують потребу переважно в удосконалюванні психічної саморегуляції, а студенти старших курсів – у розвитку психічних якостей, що забезпечують ефективність у професійній діяльності. Тому для студентів молодших курсів формування адаптивності більш ефективно за допомогою різних форм навчання прийомів психічної саморегуляції, а для старшокурсників – за допомогою активного соціально-психологічного навчання.

Форми навчання прийомів психічної саморегуляції підвищують адаптивність шляхом розвитку вмінь регулювати ступінь нервово-психічного напруження, а активне соціально-психологічне навчання – за допомогою розвитку ініціативності й відповідальності особистості.

Відтак, *динаміка* процесу професійної адаптації майбутніх економістів у процесі підготовки у вищих навчальних закладах ініціюється суперечністю між вимогами, які висуваються до студентів, і їх неадекватними парціальними й інтегральними особистісними можливостями. *Темп розвитку* цього процесу зумовлений масштабом і глибиною стресогенності, ступенем сформованості мотиваційного ядра й умінням блокувати стреси різної потужності. *Адаптаційні труднощі* студентів є тимчасовим станом психолого-емоційного дискомфорту, що супроводжує їх у навчально-виховному процесі й має педагогічно керовану тенденцію до їх поступового зменшення до природної межі. *Траєкторія* професійної адаптації у процесі підготовки у вищих навчальних закладах – еволюційний шлях, який “проходить” студент від моменту вступу до навчального закладу й до завершення найбільш можливого ступеня сформованості адаптивності.

Обираючи методики діагностики рівнів сформованості професійної адаптивності майбутніх економістів, ми спиралися на відповідні характеристики компонентів цього феномену, що були нами конкретизовані (табл. 1).

Таблиця 1

**Характеристики компонентів
професійної адаптивності майбутніх економістів**

Компоненти	Характеристики
Емоційно-вольовий	Емоційна стійкість, саморегуляція нервово-психічного напруження й активності особистості. Розвиток самоорганізації, наявність вольових якостей, трансформація духовно-моральних і морально-етичних характеристик соціальної групи. Наявна рефлексія минулого досвіду, наполегливість у досягненні своїх цілей
Комунікативний	Конкретні правила і способи спілкування визначаються забезпеченням міжособистісної взаємодії, у межах якої проводяться спеціальні заняття, тренінги. Орієнтація на взаємодію, співробітництво з іншими людьми зумовлена потребами в підтримці конструктивних відносин з членами малої групи, емпатії та зацікавленості у спільній діяльності
Мотиваційний	Оцінна діяльність і одержання задоволення від зробленого, прагнення до поліпшення власної діяльності й результатів професійної підготовки
Когнітивний	Усвідомлення нормативних вимог до умов діяльності стосовно власних психологічних якостей. Ступінь індивідуалізації навчання й завантаженості кожного студента в процесі підготовки у вищих навчальних закладах

Таким чином, відповідно до кожного компонента була підібрана методика. У загальному вигляді цей зв'язок подано у табл. 2. Усі методики були перераховані за вимогами кваліметричного розподілу по рівнях, які були визначені нами так: *пасивний* (низький, або умовно перший); *середньо-активний* (задовільний, другий); *активно продуктивний, творчий* (високий, третій).

Таблиця 2

**Методики діагностики рівнів сформованості
професійної адаптивності майбутніх економістів**

Компоненти	Методики діагностики
когнітивний	Шкала організаційного стресу (Н. Водопьянова [1, с. 62]) Шкала оцінки труднощі і невизначеності ситуації (ОТНС) (Н. Водопьянова [1, с. 104])
комунікативний	Діагностика інтерактивної спрямованості особистості [3] Тест на оцінювання комунікативних умінь
емоційно-вольовий	Опитувальник "Сила волі у професійній діяльності" за методикою О.Т. Джерелюк [2] Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії [3]
мотиваційний	Шкала оцінки потреби в досягненні (О. Карелін [4]) Опитувальник мотивації до успіху (методика Т. Елерса)

Очевидно, що студенти, викладачі (тим більше початківці), при відповіді на питання: "Який Ваш рівень професійної адаптації?", – будуть відчувати невпевненість (застосування *методики самооцінки*). Ця методика передбачала відповіді "ТАК", "НІ", "ІНОДІ". Відповідь "ТАК" оцінювалася в 2 бали, "ІНОДІ" – 1 бал та "НІ" – 0 балів.

Вибіркове анкетування показало, що близько 85% з усіх опитаних педагогів і 95% студентів важко назвати його навіть приблизно. Таким чином, самооцінка не може вважатися абсолютно коректною методикою. Вона може застосову-

ватися тільки як додаткова в комплексі з іншими. Тому ми звернулися до методики експертних оцінок: як експерти в необхідних випадках виступали досвідчені викладачі. При збігу думок дані вважалися об'єктивними, у разі розбіжності – суб'єктивними та такими, що вимагали інших підходів для діагностики.

Загалом у констатувальному етапі експерименту взяли участь 87 студентів Економіко-правового коледжу Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса), які навчаються за спеціальністю “Економіка” другого та третього курсів.

Висновки. Результати проведеного констатувального експерименту підтвердили необхідність проведення подальшого дослідження щодо формування професійної адаптивності у майбутніх економістів у процесі підготовки у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації з метою підвищення рівнів сформованості професійної адаптивності.

Список використаної літератури

1. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса / Н.Е. Водопьянова. – СПб. : Питер, 2009. – 568 с.
2. Опитувальник “Сила волі у професійній діяльності” (за методикою О.Т. Джерелюк) // Основипсихології і педагогіки: навч. посіб. / [А.В. Семенова, Р. С. Гурін, Т.Ю. Осипова, А.М. Ващенко ; за ред. А.В. Семенової]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – С. 278–280.
3. Самооценка уровня онтогенетической рефлексии / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов // Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М. : Ин-т психотерапии, 2002. – С. 244–245.
4. Шкала оценки потребности в достижении // Психологические тесты / под ред. А.А. Карелина : в 2 т. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 312 с.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012 р.

Горицкая Е.В. Методика диагностики уровней сформированности профессиональной адаптивности будущих экономистов

В статье обоснована и разработана методика диагностики уровней сформированности профессиональной адаптивности будущих экономистов, где адаптивность как психологическая собственность, характеризуется такими признаками, как: самооценка Я-образа, эмоциональная стойкость, уровень саморегуляции нервно-психического напряжения и активности личности. Также обосновано, что динамика процесса профессиональной адаптации будущих экономистов в процессе подготовки в высших учебных заведениях инициируется противоречиями между требованиями, предъявленными к студентам, и их неадекватными парциальными и интегральными личными возможностями.

Ключевые слова: Я-образ, профессиональная адаптивность, диагностика.

Horytska O. Methods for the diagnosis of formedness levels' of professional adaptability of future economists

The article represents the diagnosis and the methods of formation of the professional level of adaptability of future economists, where adaptability as a psychological property, is characterized by such features as: self-esteem, “I image”, emotional stability, self-regulation of the level of mental stress and the activity of the individual. What is fully justified is the conclusion that the dynamics of the process of professional integration of future economists is initiated by the contradictions between the requirements imposed on the students and not the adequacy of their partial and integral personal abilities.

Key words: “I image”, professional adaptability, diagnosis.